

Anna Maślanka

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID: 0000-0002-0888-3923

DOI: 10.15584/978-83-8277-176-3_1

ŚWIAT DO ROZBIÓRKI. O MĘSKOŚCI W CZESKIM RAJU JAROSLAVA RUDIŠA

Współczesne przemiany pozycji kobiet i mężczyzn w społeczeństwie odciskają swoje piętno również na najnowszej czeskiej literaturze. Przejawia się to nie tylko w rosnącej liczbie kobiecych narracji i herstorii; znakiem tego są również utwory ukazujące męskość w jej kruchej, kryzysowej odsłonie. Autorem, który od samego początku czyni bohaterami swoich tekstów mężczyzn zagubionych i nieprzystosowanych, jest Jaroslav Rudiš.

Utworem szczególnie reprezentatywnym pod tym względem jest zaś jego nowela *Czeski Raj* kreśląca obraz anachronicznej męskości schronionej w jednym ze swoich ostatnich przyczółków – prowincjonalnej, rozpadającej się męskiej saunie w tytułowym Czeskim Raju. Tekst ten z powodzeniem można potraktować jako literacką manifestację czeskich wzorców męskości (opisanych w dalszej części tekstu) wobec przemian współczesnego świata.

Kształtowanie się wzorców męskości

Zgodnie z ustaleniami psychoanalizy kształtowanie się tożsamości płciowej przebiega u kobiet i mężczyzn w odmienny sposób. U tych drugich jest to proces bardziej burzliwy, zachodzący poprzez negację – wręcz, jak twierdzi Élisabeth Badinter – potrójną: nie jestem kobietą, dzieckiem, homoseksualistą (Badinter 1993: 10). Nancy Chodorow pisze:

Ponieważ wszystkie dzieci najpierw identyfikują się z matką, w przypadku dziewczynki procesy identyfikacji z genderem i genderową rolą są kontynuacją jej najwcześniejszych identyfikacji; w przypadku chłopców tak nie jest [...]. Chłopiec, by poczuć się odpowiednio męskim, musi się wyróżnić i odróżnić od innych w sposób, którego nie potrzebują dziewczynki – musi skategoryzować samego siebie jako kogoś odrębnego [...]. To jedna z dróg, jakimi chłopcy wypierają i tłumią relacje oraz więzi w procesie dorastania¹ (Chodorow 1978: 174).

---

¹ Oryg. „Because all children identify first with their mother, a girl’s gender and gender role identification processes are continuous with her earliest identifications and a boy’s are not [...]. A boy, in order to feel himself adequately masculine, must distinguish and differentiate himself

Moment ten okazuje się kluczowy, ponieważ

wtedy właśnie rodzi się pogarda mężczyzny wobec kobiety, a pojawienie się tego odczucia okazuje się konieczne w ukształtowaniu się jego tożsamości. Jest to jednak także przyczyna późniejszego represjonowania kobiet przez mężczyzn, bo owa pierwotna niejako niechęć i zarazem poczucie wyższości zyskują dodatkowo wzmocnienie społeczne i kulturowe (Burzyńska, Markowski 2006: 447).

We współczesnym świecie dochodzi jednak do „gwałtownych i nieprzerwanie dokonujących się zmian w kulturze (szczególnie masowej) i obyczajowości” (Doroba-Sawa 2008: 61) wymagających od mężczyzn zdefiniowania się na nowo. Wspomniane wzmocnienie społeczne i kulturowe nie jest już tak silne jak dawniej, genderowe role zmieniają się, kobiety zyskują coraz silniejszą pozycję, a pogarda dla nich jest akceptowana w coraz mniejszym stopniu. Mężczyźni, którzy od wieków znali swoje miejsce w społeczeństwie, obecnie zaczynają czuć się zagubieni. Pozbawieni nowych, jasno sformułowanych wzorców męskości wobec obserwowanych przemian często przyjmują obronną postawę „mężczyzny tradycyjnego”, który według Marty Doroby-Sawy „próbuje przywrócić dawny porządek rzeczy, wydając na ten cel ogromne pokłady energii, coraz bardziej oddalając się od rzeczywistości” (tamże: 62).

Wciąż negatywnym punktem odniesienia w tym procesie pozostaje dla nich kobiecość. Jak bowiem pisze Pierre Bourdieu: „Męskość [...] jest pojęciem wybitnie relacyjnym, skonstruowanym głównie dla innych mężczyzn, ale przeciw kobiecości – przeciw lękowi wzbudzanemu przez kobiecość – przede wszystkim kobiecość odnajdywaną w samym sobie” (Bourdieu 2004: 32). Równocześnie pojawia się poczucie zagrożenia wywołane przez siłę kobiet dotychczas postrzeganych jako „słaba płeć”. Siłę, o której Bronislava Volková pisze: „Kobiety są de facto zwykle silniejsze od mężczyzn, jeśli pominiemy siłę czysto fizyczną”² (Volková 2010: 240).

Warto w tym miejscu wspomnieć o warunkach, w jakich tworzył się specyficzny czeski wzorzec męskości. Jego kształtowanie miało miejsce w XIX w., w okresie podległości dwóm hegemonicznym wzorcom: niemieckiemu oraz przede wszystkim austriackiemu. Mamy tu więc do czynienia z jeszcze jednym rodzajem negacji. Jak pisze Marcin Filipowicz: „O ile jednak względem wzorca niemieckiego przenikającego do kultury czeskich Niemców uczestnicy czeskiego ruchu nacjonalistycznego mogli sobie pozwolić na jego otwarte negowanie, o tyle już względem wzorca austriackiego nie było to w pełni możliwe” (Filipowicz 2013: 21). Kształtowany w tych warunkach wzorzec narodowej męskości

---

from others in a way that a girl need not – must categorize himself as someone apart [...]. This is another way boys come to deny and repress relation and connection in the process of growing up” (tłumaczenie własne).

² Oryg. „Ženy jsou de facto obvykle silnější než muži, pokud pomineme čistě fyzickou sílu” (tłumaczenie własne).

w przypadku Czechów do pewnego stopnia naznaczony był więc poczuciem niższości (które, jak się wydaje, dochodzi później do głosu również w niektórych literackich prezentacjach męskości).

We wskazane przemiany współczesnego świata wpisuje się również proces demaskowania pewnego rodzaju genderowego teatru, który mężczyźni i kobiety od wieków odgrywają – wchodzenia w role, jakich się od nich oczekuje:

Na przestrzeni wieków mężczyźni ciągle byli konfrontowani z imperatywami męskiego habitusu i stawiani przed wymogami wypełniania standardów maskuliniizmu. W tym sensie można powiedzieć, że mężczyźni to – podobnie jak kobiety – „aktorzy” w teatrze *gendered society*, gdzie miarą męskości jest *hegemonic masculinity* (Szczepaniak 2007).

Jak zauważa Monika Szczepaniak, doskonałym narzędziem tego demaskowania okazuje się literatura: „W odróżnieniu od dyskursów teoretyczno-naukowych teksty literackie pozwalają wejrzeć »za kulisy« oficjalnego »teatru« męskości, przyjrzeć się poszczególnym jego aktorom, napięciom i ambiwalencjom wpisanym w poszczególne role, indywidualnym konfliktom i kryzysom” (tamże). Warto więc przyjrzeć się temu, jak opisywane zjawiska manifestują się w *Czeskim Raju* Jaroslava Rudiša.

Czeski Raj i męska nagość dusz

Jaroslav Rudiš to czeski pisarz urodzony w 1972 r., od kilkunastu lat żyjący w Berlinie (obecnie tworzący również w języku niemieckim), zdobywca Nagrody Jiříego Orteny za powieść *Niebo pod Berlinem* (2002) oraz Nagrody Czytelników Magnesia Litera za *Grandhotel* (2002). W przeszłości pracował m.in. jako dziennikarz czeskiego dziennika „Právo”, był również związany z kilkoma zespołami jako muzyk i wokalista. Oprócz prozy jest także autorem komiksów – na przykład stworzonej wraz z rysownikiem Jaromírem 99 bardzo popularnej komiksowej trylogii *Alois Nebel*, zekranizowanej w 2011 r. przez Tomáša Luňáka – oraz sztuk teatralnych. Powiązania Rudiša ze środowiskiem niemieckim (oraz pozycja obserwatora czeskich stosunków społecznych z zewnątrz, którą po części dzięki temu zyskał), a także doświadczenie w sferze teatru sprawiają, że jego twórczość może być wyjątkowo interesująca z punktu widzenia opisanych przemian i warunków kształtowania się czeskiego wzorca męskości.

Protagonistami wczesnych powieści Rudiša często bywał bohater, który „nie jest w stanie nawiązać pełnowartościowych relacji międzyludzkich i odnaleźć się we współczesnym świecie zrelatywizowanych wartości”³ (Gilk 2014: 419). Od

³ Oryg. „Není schopen navázat plnohodnotné mezilidské vztahy a zorientovat se v soudobém světě relativizovaných hodnot” (tłumaczenie własne).

początku również w prozie autora zwracały uwagę nawiązania do literackich tradycji Bohumila Hrabala – zainteresowanie ludźmi z marginesu, ukazany ze zrozumieniem, ale również ironicznym dystansem, oraz ich językiem, prądem mowy odtworzonym bez stylistycznych ozdobników (tamże: 422). W zdecydowanej większości są to postaci męskie, przeważnie reprezentujące męskość bierną i niepewną. W niektórych przypadkach – jak w noweli *Aleja Narodowa* będącej do pewnego stopnia studium czeskiego nacjonalizmu – brak pewności siebie bohatera oraz obawy przed zmianami świata, jaki zna, są maskowane agresją. „Ten temat – kryzys męskości – pojawia się też w *Alei Narodowej* [...]. Faceci, którzy są rozbici przez silne kobiety. Zrezygnowali więc ze związków [...] i na próżno spodziewają się własnej emancypacji”⁴ – mówi sam autor w jednym z wywiadów (Podskalská, Rudiš 2013).

Innym obrazem podupadłej czeskiej męskości jest nowela *Czeski Raj*, która będzie przedmiotem analizy. Pierwotnie powstała ona jako sztuka *Čekání na konec světa* [Czekanie na koniec świata], wystawiana w teatrze Feste w Brnie. W formie książki – ostatniej do tej pory napisanej przez Jaroslava Rudiša po czesku – została wydana w Czechach pod tytułem *Český Ráj* w 2018 r. Polskie wydanie ukazało się dwa lata później w przekładzie Katarzyny Dudzic-Grabińskiej w oficynie Książkowe Klimaty od roku 2011 publikującej w Polsce wszystkie utwory prozatorskie Rudiša.

Kluczowe znaczenie w noweli ma miejsce, gdzie rozgrywa się akcja – podobnie zresztą jak w niemal wszystkich dziełach autora. „W strukturze znaczeniowej tekstów Rudiša duże znaczenie ma przestrzeń, która nigdy nie odgrywa roli jedynie historycznych kulis. Niepowtarzalne miejsce zawsze w jakiś sposób wplecione zostaje w myśli bohatera i nierzadko determinuje jego życiowe losy”⁵ – wyjaśnia Erik Gilk (2014: 419). W przypadku *Czeskiego Raju* tym znaczącym miejscem jest rozpadająca się sauna w Czeskim Raju, gdzie grupa mężczyzn w różnym wieku regularnie spotyka się, by rozmawiać o życiu. Inspiracją dla tej sytuacji były osobiste doświadczenia autora, natomiast zarówno sauna, jak i widujący się w niej bohaterowie mają swoje autentyczne pierwowzory. Również ich dialogi są w dużej mierze zainspirowane rzeczywistością. „U nas w saunie w Czeskim Raju się opowiada. Od dziesięciu lat spisuję tam historie i opowieści”⁶ – mówił Rudiš w wywiadzie na łamach miesięcznika „Host” (Rudiš, Zbořil 2019: 12).

⁴ Oryg. „Mám tohle téma už trochu i v *Národní třídě* [...] – krize mužství. Chlapi, kteří jsou rozhozený silným ženským. Vzdali vztahy [...] a marně čekají na svou vlastní emancipaci” (tłumaczenie własne).

⁵ Oryg. „Na významové struktuře Rudišových textů se výrazně podílí prostředí, které nikdy nehraje roli pouhých dějových kulis. Nezaměnitelné místo se vždy nějak vplétá do mysli postavy a nejednou určuje její životní osudy” (tłumaczenie własne).

⁶ Oryg. „To je asi nějaká klika, že se u nás v sauně v Českém ráji vypráví. Už deset let si tam zapisuji historiky a příběhy” (tłumaczenie własne).

Czytelnik szybko orientuje się, że sauna (poza którą akcja *Czeskiego Raju* nie wychodzi – w tej ograniczonej przestrzeni widać ślady teatralnej proveniencji noweli) jest dla bohaterów bezpiecznym miejscem, gdzie mogą się całkowicie obnażyć, zarówno cielesnie, jak i duchowo. „Tu nic nie może się stać. Tu w saunie jesteśmy zabezpieczeni przed światem, my, faceci. Tu nie mają wstępu ani baby, ani problemy, ani choroby. Zostają grzecznie za ścianą” (Rudiš 2020: 91) – mówi jeden z bohaterów. Tylko tu do pewnego stopnia pozwalają sobie również na porzucenie ról wyznaczonych im w genderowym teatrze, o którym pisze Monika Szczepaniak – poruszają trudne dla nich tematy, opowiadają o własnych traumach i błędach z przeszłości, dają się poznać jako osoby wrażliwe i ujawniają wspomniany przez Bourdieu pierwiastek „kobiecy” w samych sobie, przed którym w normalnych warunkach się bronią (np. zdradzają się ze swoim uwielbieniem dla baletu lub pisaniem wierszy). Specyficzne warunki i otoczenie sprawiają więc, że nagości ciała towarzyszy również pewna „nagość duszy”, o której Rudiš mówi: „Zawsze jestem zaskoczony, jak wiele rzeczy wyłania się w saunie. Ile intymnych opowieści, wspomnień. Podobało mi się to – ta nagość duszy”⁷ (Rudiš, Zbořil 2019: 12).

Sauna okazuje się jednak znaczącym miejscem również na innym poziomie. Budynek jest stary, w nie najlepszym stanie, od dawna planowana jest jego rozbiórka. Staje się więc w pewnym sensie obrazem samej męskości, której jest przyczółkiem – kruchej, biernej, zapomnianej, niezdolnej do działania, utopionej w piwie, hipochondrycznej i starzejącej się. A także – do pewnego stopnia bezużytecznej, ponieważ w miarę jak kobiety uniezależniają się, rola mężczyzn w ich poczuciu zaczyna ograniczać się do dawców spermy. Męskość bohaterów noweli Rudiša zdaje się wręcz karykaturą silnej męskości hegemonicznej – czują się słabi i chorzy, boją się nowotworów i śmierci, wymieniają między sobą absurdalne rady, jak dbać o zdrowie i dobre samopoczucie (np. każdego dnia należy wypić trzy pilzner). Krytyk Ivan Adamovič określa *Czeski Raj* jako „smutny raport o stanie męskiej populacji”⁸ (Adamovič 2018). Dość znamienne jest, że jedyna kobieta pojawiająca się na kartach noweli to sprzątaczką, uprzątającą każdą scenę i rzucającą na koniec cyniczny komentarz.

Na przemiany współczesnego świata polegające przede wszystkim na umocnieniu się pozycji kobiet młodszy z bohaterów reagują zagubieniem i strachem przed związkiem, starsi – opisywaną przez Martę Dorobę-Sawę postawą obronną, zamknięciem się w swoich myślowych twierdzeniach. Pisarka i krytyczka Klára Vlasáková mówi: „Grupa mężczyzn, których ulubionej saunie grozi zamknięcie, jest tak naprawdę scharakteryzowana poprzez pewną pasywność i niezachwianą wiarę w swoje prawdy. Boją się o przestrzeń, którą znają i nie chcą jej

⁷ Oryg. „Vždycky jsem překvapený, kolik se toho v sauně vynoří. Kolik intimnějších historek, vzpomínek. To mě bavilo – ta nahota duší” (tłumaczenie własne).

⁸ Oryg. „smutná zpráva o stavu mužské populace” (tłumaczenie własne).

stracić”⁹ (Klíčová, Nečasová i inn. 2019: 55). Formą takiej obrony przed zmianami jest – niejako „odtworzane” z fazy negacji w procesie kształtowania się tożsamości płciowej – uprzedmiotawianie i manifestowanie pogardy dla kobiet. Według Ewy Klíčovej obrazy przedstawicielek płci pięknej w noweli Rudiša to „symptomy szowinistycznej nostalgii”¹⁰ (tamże: 52) – kobiety są przez bohaterów symbolicznie zamykane w kuchniach i sypialniach, niekiedy w sposób wulgarny: „Wiesz, co jest smutne? Najpierw ruchacie się jak dzicy, bo ona jest szczupła i piękna, potem macie dziecko i już się tyle nie ruchacie, a któregoś dnia budzisz się rano i ona jest żoną, z którą już nie chce ci się ruhać. Jakby ona chociaż tyle nie żarła i nie chlała. Ale ona nic tylko žre i chleje” (Rudiš 2020: 186).

Używane przez bohaterów słownictwo militarne sugeruje nieraz, że między obozem męskim i kobiecym toczy się regularna wojna (kobiety określane są mianem „komendantek”, pojawiają się bojowe hasła: „baby nas nie dostaną”). Problemy z porozumieniem się obrazuje wysoka ściana, którą męska część sauny oddzielona jest od żeńskiej – choć mężczyźni są na swój sposób zafascynowani tym, co dzieje się „po drugiej stronie”, nie wykazują woli zrozumienia i aż do ostatniej sceny nie podejmują próby przeskoczenia symbolicznej ściany. Denisa Nečasová zwraca tu uwagę na nawiązanie do XIX-wiecznych podziałów na sferę prywatną („kobieca”) i publiczną („męska”): „Cała książka jest według mnie oparta na ideologicznym koncepcie XIX wieku, oddzielonych sferach mężczyzn i kobiet, w tym przypadku wyraźnie rozgraniczonych wielką, wykafelkowaną, śliską ścianą”¹¹ (Klíčová, Nečasová i inn. 2019: 55).

Hołd czy karykatura?

Nowela Jaroslava Rudiša prezentuje więc typowe postawy obronne mężczyzn, którzy nie potrafią zaakceptować świata zmieniającego się wokół nich – w tym przypadku być może są one dodatkowo ugruntowane przez poczucie niższości, którym naznaczony był proces kształtowania się czeskiego wzorca męskości. Dużą dyskusję wzbudziła kwestia stosunku autora do opisywanego świata. W poświęconej książce debacie na łamach miesięcznika „Host” wszystkie trzy dyskutujące publicystki – Denisa Nečasová, Klára Vlasáková i Eva Klíčová – dostrzegały w bohaterach Rudiša narzędzia do wyrażenia własnych poglądów, natomiast w samym tekście – nie karykaturalny obraz męskości, a wyraz męskiego litowania się

⁹ Oryg. „Skupina mužů, jejichž oblíbené sauně hrozí zánik, je skutečně charakterizována především určitou pasivitou a neotřesitelnou důvěrou ve své pravdy. Mají strach o prostor, který znají, a nechtějí o něj přijít” (tłumaczenie własne).

¹⁰ Oryg. „příznaky šovinistické nostalgie” (tłumaczenie własne).

¹¹ Oryg. „Celá kniha je totiž podle mě zasazena do ideologického konceptu devatenáctého století, oddělených sfér mužů a žen, v tomto případě tvrdě oddělených velikou vykafelkovanou kluzkou zdi” (tłumaczenie własne).

nad sobą. Akceptowały bez zastrzeżeń fakt, że bohaterowie noweli mają rysy stosunkowo licznie reprezentowane w czeskim społeczeństwie, a zarazem wyrażały zdziwienie, że mieszkający na Zachodzie intelektualista oraz komentator życia społecznego i politycznego utożsamia się z podobnymi poglądami.

W świetle rozmów z Jaroslavem Rudišem przypisywanie mu poglądów jego bohaterów wydaje się jednak pewnym nadużyciem, zwłaszcza w czasach, gdy w czeskim świecie literackim obserwuje się dużo bardziej wyraziste, a skromniej komentowane oznaki konserwatywnych postaw – jak choćby słaba i nieodpowiadająca rzeczywistej sytuacji reprezentacja autorek w gronie laureatów najbardziej prestiżowej czeskiej nagrody literackiej Magnesia Litera czy wyróżnianie nią powielającego szkodliwe stereotypy, m.in. dotyczące kobiecej emocjonalności jako „negatywnej i histerycznej”¹² (Volková 2010: 244), zbioru opowiadań Viktora Špačka *Čistý, skromný život* [Czyste, skromne życie]. Wypowiedzi samego autora sugerują, że jest on raczej obserwatorem i kronikarzem opisywanego męskiego „obożu” niż jego aktywnym członkiem. W wywiadach wspomina o swoim doświadczeniu obcości w kręgu znajomych z sauny, przez których określany jest mianem „Niemczura” lub przedstawiciela „praskiej kawiarni”¹³ – pogardliwe określenie na intelektualistę (Rudiš, Zbořil 2019: 14) – zaś o kryzysie męskości mówi z dystansem i nie przypadkiem jego zdaniem zbiega się on w czasie z kryzysem demokracji:

To czas niepewności. Dochodzi do różnych rozłamów. Myślę, że to nie przypadek, że dzieje się to w momencie, gdy w posadach drży demokracja, kapitalizm jest w kryzysie [...]. A kryzys męskości jako taki? Nie wiem. Może to też pewien strach przed światem. Strach przed tym, że te wszystkie historie można opowiadać inaczej. Że baby mogą być silne, że to chłop może czekać na nie w domu, aż przyjdą z pracy¹⁴ (tamże: 12).

Część odbiorców, jak dziennikarka Klára Fleyberková (Demelová, Fleyberková i in. 2018), dostrzeża w *Czeskim Raju* pewien hołd dla „odchodzącego gatunku”, jakim jest „tradycyjny mężczyzna”. Wciąż jednak byłby to hołd do pewnego stopnia ironiczny oraz zakładający, że zachodzące zmiany są naturalne i nieuniknione.

Kres męskości

Nowela Jaroslava Rudiša, oparta na materiale bezpośrednio zaczerpniętym z rzeczywistości, a więc w pewnej mierze dokumentująca obecny stan czeskiej męskości, prezentuje męskich bohaterów w momencie kryzysowym, gdy ich

¹² Oryg. „negativní a hysterická” (tłumaczenie własne).

¹³ Oryg. „pražská kavárna” (tłumaczenie własne).

¹⁴ Oryg. „Tohle je doba nejistot. Spousta věcí se nějak láme. Myslím, že není náhoda, že se to děje ve chvíli, kdy se otrásá demokracie, kapitalismus je v krizi [...]. A krize mužství jako taková? Nevím. Možná je to nějaký strach ze světa. Strach z toho, že ty příběhy se mohou vyprávět taky jinak. Že ženské mohou být silné, může to být chlap, kdo na ně čeká doma, až přijdou z práce” (tłumaczenie własne).

poniekąd pierwotna niechęć do „obcego” w postaci kobiety przestała mieć tak silne wzmocnienie społeczne i kulturowe jak w poprzednich epokach. Równocześnie zaczynają opadać utrzymywane od wieków maski, co jest szczególnie wyrażone ze względu na teatralność tekstu Rudiša oraz specyficzną, intymną scenerię.

Wszystko to składa się na obraz pewnego kryzysu męskości. Być może jednak bardziej odpowiednim określeniem w tym miejscu jest nie „kryzys”, a „kres”. Jak bowiem piszą Krystyna Duniec i Joanna Krakowska:

Ogłoszenie kresu męskości stanowi radykalną odpowiedź na jej kryzys. Oznacza to ni mniej, ni więcej tylko to, że nie ma powodu naprawiać tej kategorii, poszerzać jej wykładni o nowe cechy, dopasowywać na siłę do rzeczywistości; redefiniować męskości jako kategorii tożsamościowej utrwalającej jedną z ostatnich opozycji binarnych, które nas jeszcze obowiązują. A w praktyce, pochylać się nad pogubionymi mężczyznami, żeby pomóc im odzyskać utraconą pozycję, troszczyć się o ich komfort i poczucie niezbędności, rozliczać ich, ale zarazem lamentować nad nimi i współczuć im” (Duniec, Krakowska 2014).

Przemiany, których ślady prezentuje w swojej noweli Jaroslav Rudiš, zdają się – także w kontekście wypowiedzi samego autora – czymś spodziewanym i naturalnym. Męski świat ukazany w utworze, jako anachroniczny i nieprzystosowany do dzisiejszych realiów, okazuje się więc w istocie „światem do rozbiórki” – skazanym na swój kres.

Bibliografia

- Adamovič I., 2018, *Rudišův román ze saunového prostředí vás na zimu příliš nezahřeje*, „Deník N”, <https://denikn.cz/13126/rudisuv-roman-ze-saunoveho-prostredi-vas-na-zimu-prilis-nezahreje/> (dostęp: 7.05.2023).
- Badinter E., 1993, *XY tożsamość mężczyzny*, przeł. G. Przewłocki, Warszawa.
- Bourdieu P., 2004, *Męska dominacja*, przeł. L. Kopciewicz, Warszawa.
- Burzyńska A., Markowski M.P., 2006, *Teorie literatury XX wieku*, Kraków.
- Chodorow N., 1978, *The Reproduction of Mothering*, Berkeley – Los Angeles – London.
- Demelová K., Fleyberková K. i in., 2018, *Popová verze reality aneb Rudišův Český ráj*, Liberatura / Radio Wave, <https://wave.rozhlas.cz/popova-verze-reality-aneb-rudisuv-cesky-raj-7685715> (dostęp: 7.05.2023).
- Doroba-Sawa M., 2008, *W labiryncie męskiej tożsamości: hipermaskulinizacja versus feminizacja ciała i sublimacji osobowości*, „Przegląd Pedagogiczny”, nr 2.
- Duniec K., Krakowska J., 2014, *Kres męskości*, Krytyka Polityczna, <https://krytykapolityczna.pl/kultura/czytaj-dalej/duniec-krakowska-kres-meskosci/> (dostęp: 7.05.2023).
- Filipowicz M., 2013, *„Panowie, bądźmy Czechami, ale nikt nie musi o tym wiedzieć...” Wzorce męskości w kulturze czeskiej XIX wieku*, Kraków.
- Gilk E., 2014, *Jaroslav Rudiš: Nebe pod Berlinem* [w:] *V souřadnicích mnohosti*, red. A. Fialová, P. Hruška, L. Jungmannová, Praha.
- Klíčová E., Nečasová D. i in., 2019, *Postav třeba zed'*, „Host”, nr 2.
- Podskalská J., Rudiš J., 2013, *Spisovatel Jaroslav Rudiš: Všechny bitvy nejdou vyhrát*, Deník.cz, https://www.denik.cz/ostatni_kultura/spisovatel-jaroslav-rudis-vsechny-bitvy-nejdou-vyhrat-20130607.html (dostęp: 7.05.2023).

- Rudiš J., Zbořil J., 2019, *Lidé trpí historickou blbostí*, „Host”, nr 3.
- Rudiš J., 2020, *Czeski Raj*, przeł. K. Dudzic-Grabińska, Wrocław.
- Szczepaniak M., 2007, *Libido dominandi. Męski habitus w świetle teorii socjologicznych*, Nk On-Line, http://www.nowakrytyka.pl/pl/artykuly/Nk_on-line/?id=590/Libido_dominandi__Meski_habitus_w_swietle_teorii_socjologicznych (dostęp: 7.05.2023).
- Volková B., 2010, *O tzv. ženské (a mužské) emocionalitě* [w:] *Česká literatura v perspektivách genderu*, red. J. Matonoha, Praha.

A world for demolition. About masculinity in *Český Ráj* by Jaroslav Rudiš

Jaroslav Rudiš is a representative of the middle generation of Czech authors, who in many of his works presents an image of masculinity that is fragile and lost in the face of the changes of the modern world. The subject of this article is an analysis of his novella *Český ráj* as a literary manifestation of Czech models of masculinity, which in their traditional form are out of step with the changing world, and the defensive attitudes adopted in the face of these changes. Attention is also given to the space in which the work's action takes place – the decaying men's sauna in Bohemian Paradise – which turns out to be not only the last outpost of masculinity but also its grotesque metaphor.

Key words: Jaroslav Rudiš, Czech literature, masculinity, crisis of masculinity